

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С. СКОВОРОДИ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН І ГЕОГРАФІЇ
ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД "ХАРКІВСЬКИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-
МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ"**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали V Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(28 лютого 2022 р., м. Харків)**

**Харків
2022**

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Кафедра суспільно-економічних дисциплін і географії
Обласний комунальний заклад Харківський організаційно-
методичний центр туризму"**

ГЕОГРАФІЯ ТА ТУРИЗМ

**Матеріали V Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
(28 лютого 2022 р., м. Харків)**

**Харків
2022**

УДК: 338.48:911: 322: 314.1: 37:502:551:63: 504:379.852

Редакційна колегія:

О.О. Ніколаєнко – д.і.н, професорка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

П.І. Лоцман – к.г.н, доцент кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

О.О. Зеленько - к.е.н, доцент, завідувач кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

Ю.І. Муромцева – к.е.н., доцентка кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

С.В. Некос – к.г.н, доцентка кафедри суспільно-економічних дисциплін і географії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди;

В.Д. Холодок – к.наук з держ управління, директорка обласного комунального закладу "Харківський організаційно-методичний Центр Туризму";

*Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди
протокол № 3 від 16.03.2022*

Географія та туризм: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (28 лютого 2022 р., м. Харків) / за заг. ред. Лоцмана П. І. Харків: ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, 2022. – 256 с.

У збірнику представлено матеріали, присвячені актуальним питанням сучасної географічної науки та туризмознавства.

Розглянуто освітні тенденції і проблеми дистанційного навчання у галузях географії, краєзнавства та туризму, проблеми природокористування, екологічної безпеки, економічної географії, висвітлено питання про стан і розвиток туризму в світі та Україні, в т.ч за умови карантинних обмежень, туристичних ресурсів, природної та культурно-історичної спадщини України.

Для викладачів, аспірантів, магістрів, студентів вищих навчальних закладів.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, галузевої термінології, наявність плагіату, імен власних та інших відомостей.

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, 2022

<i>Коптєва Т.С.</i> МУЗЕЄФІКАЦІЯ ГІРНИЧОПРОМИСЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ КРИВОРІЗЬКОЇ ЛАНДШАФТНО - ТЕХНОЧНОЇ СИСТЕМИ.....	79
---	----

Розділ 3. Соціально-економічні та демографічні проблеми сучасності.....83

<i>Афоніна О.О.</i> ТЕРИТОРІАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	83
<i>Каракуц І. В.</i> АНАЛІЗ І ПЕРСПЕКТИВИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	90
<i>Макогон С.</i> НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ТА МІГРАЦІЇ.....	94
<i>Павленко О.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ В УКРАЇНІ.....	100

Розділ 4. Історико-культурна спадщина та рекреаційно-туристичний потенціал України.....112

<i>Харламов М. І., Логовський І.М.</i> МУЗЕЙ СЛОБОЖАНСЬКОГО МИТЦЯ М.Л. КРОПИВНИЦЬКОГО У МІСТІ КРОПИВНИЦЬКИЙ.....	112
<i>Роїк О. Р.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	116
<i>Гончарова О. С.</i> ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ І.Ю.РЕПІНА НА ХАРКІВЩИНІ.....	125
<i>Колода В. В.</i> ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ – НЕРОЗКРИТИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ХАРКІВЩИНІ	134
<i>Ільницька-Гикавчук Г.Я.</i> АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	140
<i>Орищенко К. Р.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВІДРОДЖЕННЯ ЗАМКІВ УКРАЇНИ.....	144
<i>Мельник А. В., Бенедюк В. В., Антипюк О. В., Качаровський Р. Є.</i> ОСЕРЕДКИ АВТЕНТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ КОВЕЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРИ.....	152

4. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-Ukraine-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 11.06.2021).
5. Жаліло Я.А., Ковалівська С.В., Филипенко А.О., Химинець В.В., Головка А.А. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 2019. 29 с.
6. Світлична В.Ю. Туристична сфера: пошук шляхів подолання кризи в умовах глобальних карантинних обмежень. Комунальне господарство міст. 2020. Том 5. Випуск 158. С. 24–31. DOI 10.33042/2522-1809-2020-5-158-24-31
7. Спеціальний звіт «Пандемія COVID-19 і її наслідки у сфері туризму в Україні». URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>. (дата звернення: 15.06.2021).

УДК 911.3

*Ольга Сергіївна Гончарова,
канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії України,
Харківський національний педагогічний
Університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків*

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ І.Ю.РЕПІНА НА ХАРКІВЩИНІ

Харківщина славиться багатьма іменами осіб, що залишили яскравий слід у різних галузях суспільно-політичного, наукового та культурного життя. Серед них і Ілля Юхимович Рєпін – художник, який подарував світові сотні полотен, написаних в жанрі реалізму. Народився він 5 серпня 1844 році у Чугуєві, що поблизу Харкова. Хоча Рєпін в п'ятнадцятирічному віці залишив рідне місто, він протягом всього свого життя не втрачав зв'язок з Україною, та своєю малою батьківщиною – містом Чугуєвом. Він часто відвідував його. Найбільш плідними виявились приїзди 1876-1877, 1907, 1913

та 1914 р. Тож не дивно, що тематика його мистецьких творів досить тісно пов'язана з Україною й дає багатий історико-краєзнавчий матеріал. Рєпінський талант вражає своєю різносторонністю та могутністю. Майстер історичної та жанрової картини, видатний портретист, блискучий колорист, тонкий лірик та автор епічних полотен, він залишив колосальну творчу спадщину, частина з якої зберігається й в українських музеях. Харків'яни завжди дбали про збереження пам'яті про видатного земляка та її популяризацію.

Біографія Іллі Юхимовича досить детально вивчена істориками мистецтва. Зокрема, слід виокремити роботи С. Венгловського [3], І. Грабаря [4], К. Чуковського [16], А. Шила [17]. Українське коріння митця та вагоме місце української тематики у його творчості були об'єктом дослідження Ю. Белічка [2], В. Москвінова [10], С. Побожія [12]. Не дивлячись на значну дослідженість життя та творчості Рєпіна поза увагою дослідників залишилося питання вшанування його пам'яті та популяризація творчості видатного земляка на Харківщині.

Виходячи з цього автор має на меті заповнити цю прогалину й відтворити хронологію подій та проаналізувати практики вшанування пам'яті видатного земляка харків'янами та продемонструвати їх туристичну привабливість.

В Україні про талановитого митця ніколи не забували. До десятої річниці від дня смерті Іллі Рєпіна у 1940 р. Київським державним музеєм російського мистецтва було організовано першу в Україні виставку. На ній були представлено 30 картин художника з музеїв Києва, Харкова та приватних колекцій. У подальшому музей продовжив дослідження творчості Іллі Юхимовича та збирання його робіт. На сьогоднішній день у його колекції налічується 18 живописних та 45 графічних творів митця. 2 картини митця є у Сумському художньому музеї [12, с. 27]. Значний внесок у вивчення та популяризацію художньої спадщини митця зробив і Харківський

художній музей. У його колекції перебуває 12 живописних полотен майстра та 18 графічних робіт. До 175-річчя від дня народження Іллі Юхимовича працівниками музею було підготувало й видало альбом-каталог «Ілля Рєпін і Харківщина» (автор концепції, текстів, керівник проєкту – директорка ОКЗ «Харківський художній музей» В. Мизгіна) [7]. В альбомі вперше зібрано відомості про творче надбання І. Ю. Рєпіна, що зберігається в музеях Харківщини, про архівні й меморіальні речі, пов'язані з життям і діяльністю художника. З видання ми дізнаємося, що у Харківському художньому музеї зберігається портрет Щепкіної-Куперник та В. В. Стасова, святий Миколай Мирлікійський, написаний Рєпіним для Миколаївського жіночого монастиря в селі Стрілечому Харківського повіту. Але найвідомішою, звісно ж, є картина «Запорожці».

Над цією картиною художник працював від 1889 по 1896 рр. Вона написана на основі матеріалів, зібраних Рєпіним під час поїздок Україною 1880, 1888 та 1890 років місцями, які пов'язані з історією козацтва. Під час першої поїздки він, за порадою М. Костомарова, відвідав Нікополь, Чортомлик, Покровське, Грушівку, Капулівку. Також він звертався за порадами до Д. Яворницького та використовував зібрані ним та колекціонером В. Тарновським речі запорожців [17, с. 72]. Досить ретельно художник ставився й до підбору прототипів образів козаків. Івана Сірка – кошового отамана із Слобожанщини Ілля Якович змалював з генерала М. Драгомирова, писаря – Д. Яворницького, судді – В. Тарновського та ін. У ході роботи над картиною було зроблено значну кількість етюдів та замальовок: акварель «Могила отамана Івана Сірка у селі Капулівці», етюд «Запорозький полковник (портрет В. В. Тарнавського)», «Запорізька гармата», «Печатка на грамоті гетьмана графа Розумовського і поясна мідна чорнильниця», «Українські селяни із села Парафіївка» а також виконав численні малюнки та акварелі старовинної зброї запорожців та предметів їхнього побуту. Робота тривала довго, погляди митця змінювались. У

результаті творчих коливань Ілля Юхимових намалював дві версії картини, одна з яких є окрасою Харківського художнього музею [15].

Для вшанування пам'яті видатного художника у 2011 році, після 20-річної перерви, Харківською обласною державною адміністрацією була відроджена премія імені І. Ю. Рєпіна в галузі образотворчого мистецтва, що присуджувалась митцям з 1966 по 1991 р. в СРСР в трьох номінаціях: монументальне і декоративно-прикладне мистецтво; живопис і графіка; скульптура.

Наприкінці липня 2019 р. у місті Харкові у міському саду ім. Т. Шевченка було встановлено пам'ятник знаменитому земляку – художнику Іллі Юхимовичу Рєпіну. Його Авторами пам'ятника «Ваш портрет пензля Іллі Рєпіна» є скульптори Олександр Рідний та Ганна Іванова, архітектор Тетяна Поліванова [14]. Живописець зображений з фарбами та мольбертом. Полотно мольберта створює своєрідну раму – фотозону, для всіх бажаючих, як мешканців міста, так і його гостей, сфотографуватися під час прогулянки в міському саду.

Однак Харків не єдине місце в регіоні, пов'язане зі збереженням пам'яті про видатного земляка. У Чугуєві організовано музей І. Ю. Рєпіна. Вперше про нього заговорили у 1914 р., коли міська дума висунула таку пропозицію, підтримавши ідею І. Ю. Рєпіна відкрити у Чугуєві художні майстерні «Діловий двір». Ця ідея сподобалася митцю й він пообіцяв навіть надати для нього свої полотна [11]. Тоді ж Рєпін підготував план Ділового двору з майстернями, присадибним господарством, майданчиками для занять спортом і парком. Зі своїх особистих заощаджень Рєпін виділив гроші на його будівництво, а міська влада надала 6 десятин землі. Однак, Перша світова війна та революційні події 1917-1921 рр. змусили мешканців Чугуєва відмовитись від задуму. Повернулись до цієї ідеї лише у 1936 році. Чугуївський райвиконком 5 липня 1936 року виніс рішення про організацію в місті дому-музею Рєпіна, була проведена значна робота зі збору інформації

про родину художника, його дитячі і юнацькі роки, виконано малюнки Репінських місць Чугуєва і околиць. Й на цей раз реалізувати задумане завадила війна, тепер вже Друга світова.

Наприкінці війни, у 1944 р. харківські художники до 100-річчя від дня народження митця зініціювали відкриття парку імені І. Ю. Рєпіна на місці, де планувалося збудувати художні майстерні «Діловий двір» та підготували альбом естампів, що відобразили рєпінські місця на Харківщині. Так як будинок у якому народився Ілля Юхимович не зберігся до того часу (був знесений у 1930-ті рр.), на його місці 1944 р., під час святкування 100-річного ювілею художника, було встановлено пам'ятний знак (художник А. І. Страхов). Він виконаний у класицистичному стилі у вигляді плоскої пам'ятної плити, увінчаної профільованим карнизом. Знижені бічні частини імітують рустовану стіну, встановлену на цоколь основи. Територія навколо пам'ятника вимощена та впорядкована. На стелі напис: «Тут був будинок, у якому народився великий російський художник Ілля Юхимович Рєпін. 1844-1930». Окрім того 5 серпня 1944 року в день століття художника Рада народних комісарів СРСР прийняла рішення про встановлення в Чугуєві бронзового бюсту І. Ю. Рєпіну. Реалізувати це вдалося у 1956 році. Його виготовили на Харківській Державній скульптурній фабриці за проектом Народного художника РРФСР, заслуженого діяча мистецтв УРСР скульптора М. Г. Манізера, відомого харківського архітектора Б. Г. Клейна та інженера І. С. Фрідмана. Встановлений він був перед будівлею Палацу культури м. Чугуєва [5].

До створення музею змогли приступити лише у 1960-х роках, коли в країні розпочався бум музейного будівництва. У березні 1966 р. Виконком обласної Ради депутатів трудящих прийняв рішення «Про організацію районного художнього музею імені І. Ю. Рєпіна в Чугуєві». Поштовхом для цього стало побажання почесного громадянина Чугуєва льотчика-космонавта А. А. Леонова, висловлене ним під час відвідання міста. Було створено

організаційний комітет на чолі з почесним головою льотчиком-космонавтом Леоновим та музейна рада, очолив яку Зінченко Анатолій Якович. Місцем де ростищується музей було обрано старовинний будинок часів військових поселень, що належав батькам митця й де зупинявся Рєпін з дружиною Вірою Олексіївною під час приїзду до Чугуєва 1876-1877 рр. Тут навесні 1877 року народився його син Юрій. Про цей будинок збереглася красномовна згадка у спогадах Іллі Юхимовича: «Знімають з підводи Устю та мене; ми весело залазимо на крильце – чисте, біле, вистругане. Відчиняють двері в сіни: - можна! Та ставні зачинені, темно. Доняшка відчиняє ставні. Яка чиста біла підлога! Ми починаємо бігати по всіх кімнатах. Який великий будинок!... Скільки вікон! Та які великі!... Перед крильцем, що виходить на двір, стоїть у нас висока осика, а за нею високим пагорбом підіймається льох; над льохом підйом ще вище; якщо на нього залізти, то через тин побачиш ліс за Дінцем, це дуже далеко! А який веселий сарай!» [13, с. 27, 32]. Місцезнаходження цього будинку допомогли визначити місцеві вчительки Л. І. Брезинська та Н. А. Явнікова. Допомогу в створенні колекції музею надавали фахівці музейної справи Москви, Ленінграду, Києва, Харкова та Спілка художників СРСР. Цінні експонати передали в дар Державна Третьяковська галерея, музей-садиба «Пенати», Київський музей російського мистецтва, Харківський художній музей.

Чугуївський художньо-меморіальний музей І. Ю. Рєпіна почав свою роботу 3 серпня 1969 року до 125-річчя з дня народження художника [8]. Відкриття цього музею сприяло тому що в Чугуєві створюється цілий мистецький комплекс. 5 серпня 1984 року в залах Покровського собору відкрита була галерея творів лауреатів Державної премії ім. Іллі Рєпіна, 15 грудня того ж року розпочав роботу Чугуївський краєзнавчий музей. У 1989 році до 145-річчя з дня народження І. Ю. Рєпіна були відкриті майстерня художника на меморіальній садибі. Це окремий будиночок, звичайний дерев'яний флігель, накритий соломою. Він теж належав батькам

митця. Тут у найсвітлішій кімнаті Рєпін і влаштував свою майстерню. У цих стінах він працював протягом року [9]. У 2000 році при музеї було започатковано проведення Міжнародних рєпінських пленерів, які стали щорічними. Основною метою цих пленерів є популяризація рєпінських традицій реалістичного мистецтва в творчості сучасних художників; здійснення мрії І. Ю. Рєпіна про перетворення Чугуєва в справжній центр розвитку образотворчого мистецтва. Ініціаторами їх проведення виступають Чугуївська міська рада та Харківська організація Національної спілки художників України, за підтримки Харківської обласної держадміністрації. У 2008 р. для музейного відділу було виділено одну з найзнаменитіших чугуєвських будівлі – Шляховий палац. А у 2009 р. для виставкового залу лауреатів премії Рєпіна – будівлю Штабу військових поселень [6]. Гучно відзначаються у музеї щороку дні народження І. Ю. Рєпіна.

Передати атмосферу родинного життя допомагає відновлений побут хати кінця XIX століття та сімейні світлини: на одній з двох Рєпін з молодшим братом і матір'ю, на іншій – з дітьми та дружиною. Є тут і особисті речі художника – синій оксамитовий берет і білий жилет. Тут же представлено стіл і стільці, за якими сидів Ілля Рєпін під час свого останнього приїзду в рідне місто. Експозиція музею складається з робіт художника місцевого періоду життя і творчості та ті, у яких присутні українські мотиви. Найбільш цінними є чотири ранніх роботи-ікони майстра: «Ісус Христос в терновому вінці» та «Володимирська ікона Пресвятої Богородиці», «Почаївська ікона Пресвятої Богородиці», «Воскресіння Ісуса Христа». У музеї представлені й малюнки, зроблені олівцем. Але на особливу увагу заслуговує портрет Мусоргського. Його Рєпін намалював, коли композитор був при смерті. Сірий халат і очі людини, що вмирає, художник передав дуже тонко. Поруч розміщено портрет Льва Толстого, друга Іллі Рєпіна. Окрасою музею є портрети дружини московського фабриканта Єлизавети Сапожникової та його улюбленої учениці Маріанни Верьовкіної.

У музеї є й його замальовки, виконані під час подорожі Україною: «Гопак», «Чорноморська вольниця» та всім відома – «Запорожці пишуть листа турецькому султану» [1]. Музей досить привабливий як туристичний об'єкт.

Отже, підсумовуючи важливо зазначити, що на батьківщині Іллі Юхимовича Рєпіна проведена значна робота по збереженню та популяризації пам'яті про видатного художника. Значну й кропітку роботу у цьому напрямку проводить Харківський художній музей, в якому виставлено ряд робіт митця, серед яких і одна з копій картини «Запорожці». Також дуже важливими є роботи, виконані під час поїздок і збору матеріалу для картин, які писалися на основі власних спостережень, з натурного матеріалу, були створені на основі вивчення особливостей української народної культури, а тому мають велику самостійну художню, а також історико-етнографічну цінність. Частина з них увійшла й до експозиції Музею-садиби Рєпіна в Чугуєві. Окрім цього тут можна познайомитись з ранніми роботами художника, вміщених в відтворену атмосферу родинного будинку кінця XIX ст. Робота, яку провадять працівники музею сприяє збереженню та популяризації пам'яті всесвітньовідомого художника та сприяє підвищенню його туристичної привабливості.

ЛІТЕРАТУРА:.

1. Андрусенко Г. Б. Художественно-мемориальный музей И. Е. Репина: путеводитель. Харьков : Прапор, 1988. 96 с.
2. Білічко Ю. Україна в творчості І. Ю Рєпіна. К.: Мистецтво, 1963. 126 с.
3. Венгловський С. А. Ілля Рєпін. К.: Молодь, 1987. 224 с.
4. Грабарь И. Репин: у 2-х т. М.: Наука, 1963-1964. Т.1. 1963. 332 с.; Т. 2. 1964. 329 с.
5. Исторические места. *Чугуїв – місто твоїх вражень*. URL: <http://salut-ua.com/ru/%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B8%D1%82-%D1%83%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D1%82%D1%8C/historical-sites.html> (дата звернення: 5.02.2022)

6. І. Є. Рєпін та Чугуєвщина. *Музеї України*. 2006. № 1. С. 18–22.
7. Ілля Рєпін і Харківщина: до 175-річчя від дня народження І. Ю. Рєпіна (1844–1930). Харків : Золоті сторінки, 2019. 103 с.
8. Леонов Г. Праздник на родине Репина: в Чугуеве открыт Худож.-мемор. музей великого художника. *Красное знамя*. 1969. 5 августа.
9. Марков А. Дань родине Репина. *Красное знамя*. 1986. 22 января.
10. Москвинов В. Н. Репин на Харьковщине: биография отдельного лица. Литературный материал / авт. предисл. И. Грабарь. Харьков : Харьк. кн. изд-во, 1959. 104 с.
11. Музей-садиба Рєпіна в Чугуєві. Офіційна сторінка. URL: <https://zabytki.in.ua/uk/1926/muzei-sadiba-riepina-v-chuguievi> (дата звернення: 5.02.2022)
12. Побожій, С. І. Ілля Рєпін і Сумщина. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. 108 с.
13. Рєпин И. Е. Далекое близкое / под. ред. И со вст.. ст.. К. Чуковского. М.: Государственное издательство Искусство, 1944. 530 с.
14. Скульптура известнейшего художника Ильи Репина в саду Шевченко URL: <https://kharkovgo.com/places/monumenty/skulpturu-izvestnejshogo-hudozhnika-ili-riepina-v-sadu-shevchenko/> (дата звернення: 5.02.2022)
15. Твори І. Ю. Рєпіна у Харківському художньому музеї: альбом: живопис, графіка: до 150-річчя з дня народж. / упоряд.: О. Й. Денисенко, Л. М. Лосикова, С. В. Євтушенко ; ред.: В. В. Мизгіна, Г. А. Фісан. Харків : [б. в.], 1994. 32 с.
16. Чуковский К. И. Илья Репин. Москва: Искусство, 1983. 144 с.
17. Шило А. Загадки Репина. Очерки о творческой лаборатории художника. Х.: Новое слово, 2004. 277 с.